

**Nikola Opatić dipl. iur.,
sudac Županijskog suda u Velikoj Gorici**

Novac – pravni aspekt pojavnosti

Autor u članku prikazuje osnovne smjernice za razumijevanje instituta novca kroz prikaz temeljnih monetarnih teorija uz osobiti osvrt na nominalističku (državnu) teoriju novca, prikazuje formalni odnos između države i novca, ustvrđuje razlike i poveznice između nominalističke teorije i načela monetarnog nominalizma, iznosi neka zapažanja bitna za pravilno razumijevanje zaštitnih - monetarnih klauzula, prikazuje aktualnu sudsku praksu vezanu uz primjenu načela monetarnog nominalizma i načela valorizma, razmatra ulogu kamate u funkciji čuvanja vrijednosti novca, opisuje značaj i navodi definiciju pojma rekurentne veze, daje osnovni prikaz pravno relevantnih funkcija novca uz opis napora teoretičara pravne znanosti u traganju za zadovoljavajućom pravnom definicijom pojma novca, kritički se osvrće na monetarne teorije u odnosu na pokušaje definiranja pravnog pojma novca, zauzima stavove prema pokušajima monetarno pravne teorije u traganju za donekle prihvatljivim definiranjem novca u pravnom smislu, daje kritiku ponuđenih rješenja u pokušaju definiranja instituta novca, odnosno novčane jedinice kroz esencijalni monetarni zakon – Zakon o Hrvatskoj narodnoj banci, te u konačnici razmatra pravni značaj i smisao razlikovanja novčanih jedinica i znakova.

I UVOD

Novac kao ekonomski, povijesni, kulturni i naposljetku pravni fenomen plijeni ljudsku pažnju kroz mnoga tisućljeća. U novcu ljudi vide sigurnost života, bezbrižnost, slobodu, ugled, priznanje, uspjeh, slavu i moć. Novac je čedo razvoja civiliziranog društva – apstraktan instrument surove moći – počesto sofisticirana apstraktna transmisija najubojitijih oružja. Velika količina novca njegovu posjedniku garantira mogućnost ispunjenja gotovo svih želja i totalnu slobodu raspolaganja vremenom, a to je ono što je kod čovjeka najdragocjenije, sve to naravno u okvirima biološkog ograničenja.

Novac kao pojava poradi svojih društvenih funkcija koje obavlja budi posvemašnu fascinaciju. U vlasti pojedinaca i društvenih skupina postao je gotovo univerzalno sredstvo pomoću kojeg se ostvaruju gotovo svi ciljevi, pa stoga i oni ciljevi povezani na izravan način za opstanak i održanja samih državnih sistema.

Postalo je vrlo teško – gotovo nemoguće prikazati sve misli, nastojanja i težnje, šire ili uže povezane s fenomenom novca i njegove pojave.

Od samog početka, otprilike od unazad 10 - 12 tisuća godina institut novca, bez obzira na pojavne oblike, čini gotovo svemoćan regulator razvoja cjelokupne civilizacije, ali i kulture, te je kao takav u središtu razmatranja mnogih znanstvenih područja.

Ekonomija kao znanost proučava djelovanje novca na makro-ekonomska i mikro-ekonomska kretanja, sociološka znanost pak učinak novca na druge društvene pojave. Proučavanje funkcija koje obavlja novac zauzima ključnu poziciju u cjelokupnoj ekonomskoj znanosti.

Novac je i univerzalna roba, nešto imaginarno, u svakom trenutku pretvorljivo u neku konkretnu robu (stvar ili rad). Definiran u svojim mnogobrojnim funkcijama koje obavlja, a ne u svojem pojavnom obliku, osnovni je razlog pluralizma naučnih definicija, koje se međusobno dopunjuju ali i isključuju.

Značenje novca ne dopušta njegovo jednostrano proučavanje s obzirom na širinu društvenih, pa i moralnih odnosa u koje zadire.

Za istaći je da svako ograničenje proučavanja instituta novca s čvrsto postavljenim vremenskim i prostornim okvirima predstavlja gotovo nemoguću misiju, jer je novac s funkcijama koje obavlja prvenstveno dinamična kategorija i kao takav predmet znanstvenog interesa traži odlično poznavanje ekonomskih, povijesnih, socioloških, pravnih i općenito društvenih prilika u širokoj vremenskoj i prostornoj dimenziji.

Novac je i predmet niza pravnih poslova, isto tako sredstvo nadoknađivanja neimovinske štete (pravična novčana naknada), predmet dužničko-vjerovničkih odnosa, te opće supsidijarno sredstvo ovrhe.

S druge strane, kolebanje vrijednosti svojstveno novcu uzrokom je gibanju imovinskih vrijednosti počesto sa negativnim posljedicama, premda bi jedna od glavnih funkcija novca bila čuvanje u nepromijenjenom obliku vrijednosti za koju je primljen.

Od pet osnovnih funkcija imanentnih novcu samo su dvije njegove funkcije relevantne za pravo.

To je:

- funkcija novca kao općeg prometnog sredstva i,
- funkcija novca kao mjerila vrijednosti.

II TEORIJE O NOVCU (MONETARNE TEORIJE)

Osnovne smjernice za razumijevanje monetarnih teorija

U antičko doba i grčki filozofi lomili su koplja oko vječno aktualnog pitanja:

Što je novac ?

Jedni su mislili da bogatstvo čini jedino i isključivo posjedovanje mnogo novaca. Drugi, njima suprotstavljeni, smatrali su novac imaginarnim, tj. onim čija je osnova postojanja utemeljena na dogovoru tj. zakonu odnosno uredbi.

Tako ARISTOTEL (384.-322. p. n. e.), prema mnogima najuspješniji i najutjecajniji mislilac svih vremena, govori da se kao novac može upotrebljavati samo korisne stvari i bio je mišljenja da to moraju biti stvari s prometnom vrijednošću.

KSENOFONT (oko 430. - 354. p. n. e.), u mladosti učenik Sokratov, favorizira srebro uz glavni argument rijetkosti tog plemenitog metala, pa mu kao takvom cijena (vrijednost) neće nikada pasti.

U novom vijeku, na samom početku razvoja građanskog društva javlja se merkantilizam (od kraja XVI st. do pol. XVII st.) kao vladajući zbir načela i mjera ekonomske politike u zamahu novčanog gospodarstva prema kojoj su bogatstvo i novac istovjetni. Isto tako, to je povijesno razdoblje formiranja građanskih nacionalnih država, a pojam nacionalne države poistovjećuje se s pojmom nacionalne ekonomije, što podrazumijeva uporabu jedne nacionalne valute. Tako, B. J. CHOEN u «The Geography of Money» /1998/ navodi da je poistovjećivanje valute i države započelo mirom u Westfaliji 1648. godine, kada je u međunarodne odnose uveden pojam suvereniteta države unutar njezinih granica, pa je tada teritorij države inaguriran kao glavni predmet i odrednica politike, a s njime i monetarne suverenosti¹.

Merkantilizam je kao jedini oblik bogatstva proglasio novac, samostalan oblik prometne vrijednosti. Prema merkantilizmu višak bogatstva može nastati samo prometom roba i usluga. Unutarnjom trgovinom ne stvara se novo bogatstvo tj. nova vrijednost, jer što jedan subjekt u prometu dobiva drugi posljedično gubi. Višak bogatstva može nastati samo u prometu – razmjeni roba i usluga između jedne nacije (države) sa drugom. Odnos merkantilista prema plemenitim metalima (zlato i srebro) takav je da ih kuju u zvijezde². Zlatnom novcu, naime nije potrebna državna garancija ni deklaracija, on sam po sebi predstavlja vrijednost.

Usporedo sa merkantilizmom u povijesti teorije o novcu, zabilježena su i mišljenja teoretičara koji pripadaju potpuno oprečnom taboru. To su tzv. kartalisti tj. pristaše papirnog novca (DAVANZATI u XVI st., MONTAMARI u XVII st., DUIOT, BERKLEY i MONTESQUIEU u XVIII stoljeću). Ova grupa teoretičara tvrdi da vrijednost novca počiva samo na ljudskoj konvenciji (dogovoru), te uopće nije važno od čega je novac napravljen.

Pristalice jednog i drugog pristupa novcu nastavili su teoretsko nadmetanje i tijekom XX stoljeća, dok današnje stanje monetarnih sistema u čitavom svijetu pokazuje potpunu prevlast kartalnog (papirnog) novca.

Svaka monetarna teorija ističe svoje prednosti, a ukazuje na nedostatke one suprotne. Sukob mišljenja između pristalica zlatnog i srebrnog novca (tzv. metalisti) s jedne strane i papirnog novca (tzv. karalisti) s druge strane dolazi do kulminacije kad je predmet rasprave vrijednost novca.

Metalisti uporno tvrde da novčani materijal mora imati svoju vlastitu potpunu vrijednost koja je na njemu označena. Kartalisti (lat. carta: papir), pristaše papirnog novca zastupaju stanovište potpune irelevantnosti novčanog materijala za egzistenciju novca, naprotiv ističu tezu kako je bitno da država svojim autoritetom daje tom sredstvu - novcu svojstvo općeg ekvivalenta razmjene dobara, bez obzira na materiju od čega je učinjen (svejedno da li je novac od papira ili je iskovan od zlata ili srebra).

Ukratko, za pravilno razumijevanje pravne prirode novca, jer je ovdje naglasak na pravnom razmatranju fenomena novca, odlučne su slijedeće odrednice:

¹ Prema: Vujčić, Boris i suradnici. EURO Europska monetarna unija i Hrvatska, Masmedija Zagreb, 2003. str 183.

² Milobar, Fran. Najnovije teorije o novcu i njihova manjkavost. Zagreb, Mjesečnik 1,12, 1924.

- predmet od kojeg je novac napravljen (novčani materijal),
- stav ljudi koji se služe novcem,
- vlast koja stvara ili odobrava stvaranje novca.

Na tim odrednicama nastale su tri teorije o novcu, koje su bitne prilikom pokušaja određivanja pravnog pojma novca.

To su:

- metalistička doktrina,
- psiho - sociološka koncepcija novca (psihološki model),
- državna teorija novca (nominalistička teorija)³.

Metalistička doktrina novca

Osnova metalističke teorije (doktrine) novca je shvaćanje koje poistovjećuje novac sa plemenitim metalima zbog njihovih prirodnih i društvenih osobina.

Novcu daje vrijednost sam materijal od kojeg je izrađen, bolje rečeno iskovan (materijaliziran u tjelesnu pokretnu stvar).

Zastupa se stanovište da je jedini pravi novac metalni novac, a sve drugo je samo zamjena (supstitut) za novac - plemeniti metal. Surogati su samo novčani znakovi bez svoje prave vrijednosti.

Pravno značenje i posljedice ove teorije jeste u tome da se novčana jedinica izjednačava sa određenom količinom plemenitog metala, a uloga države, odnosno prava, je da to sankcionira zakonom.

Novčani sistemi XVIII i XIX stoljeća, definiraju novčanu jedinicu kao težinu plemenitog metala. Zakonske definicije novčanih jedinica Njemačke, Francuske, Engleske, SAD, tog vremena predstavljaju vrhunac metalističke doktrine.

Tako je primjerice posebnim zakonom u Francuskoj od 28. ožujka 1803. godine bilo određeno da se iz 1 kg zlata finoće 900/1000 kuje 3100 franaka zlatnog novca, a iz 1 kg srebra iste finoće 200 franaka srebrnog novca (franak kao novčana jedinica definiran je kao 5 grama srebra čistoće 900/1000). Zlatni i srebrni novac bili su potpuno ravnopravni (tzv. bimetalizam), njima su se mogla vršiti neograničena plaćanja prema izboru platiše, uz relaciju zlata prema srebru u omjeru 1:15,5 ($3.100 : 200 = 15,5$) i uz popunu slobodu kovanja za privatni račun.

Psihološko - sociološka koncepcija («psihološki model»)

Za razumijevanje novca po ovoj koncepciji odlučno je mišljenje i stav subjekata koji upotrebljavaju i služe se njime.

Zagovornici ove teorije novca pretežito su građanski ekonomisti novijeg doba i pravnici koji pokušavaju objediniti pravni i ekonomski pojam novca. Za njih je novac stvar koja je u upotrebi kao sredstvo razmjene u koju subjekti imaju povjerenje.

Osnove ove teorije postavio je FRIEDRICH CARL VON SAVIGNY (1779. - 1861.) svojom kritikom metalističke i kartalističke (državne) teorije novca.

Za psihološko - sociološku koncepciju irelevantno je to da li je novac materijalna ili apstraktna roba, jer karakter novca nekoj robi ili apstraktnoj jedinici daje vjerodostojnost da se tim dobrom mogu pribaviti druga dobra ili usluge. Vrijednost novca proizlazi iz njegove kupovne snage, koju mu pridaju sami subjekti koji se njime služe.

³ Krulj, Vrleta. Monetarno pravo, Pravni fakultet u Novom Sadu, Novi Sad, 1976.

Teorija se naziva i društvena (societary) teorija novca, a od pravnika je prihvaća NUSSBAUM. Kao potvrda ispravnosti ove teorije navode se nenormalne situacije, koje se pomoću drugih teorija ne mogu objasniti.

Državna teorija novca (nominalistička teorija)

A KARTALIZAM

Glavni predstavnik ove teorije nastale početkom XX stoljeća je GEORG FEDERICH KNAPP.

Svoju teoriju utemeljio je studijom pod naslovom "DRŽAVNA TEORIJA NOVCA" publiciranoj 1905. godine.

«Novac je tvorevina zakona» započinje KNAPP svoju studiju.

Osnovne zamisli njegove državne teorije novca zasnivaju se na analizi i razvoju monetarnih sistema do početka XX stoljeća ondašnjih modernih država, koje je karakteristike KNAPP detaljno proučio.

Stožerna postavka državne teorije je da u ono vrijeme gotovo neprikosnoveni zlatni novac proglašava nepotrebim i suvišnim, jer ga u vršenju funkcija koje obavlja novac može zamijeniti sasvim bezvrijedni papirni novac (čisti kartalizam).

KNAPP se osobito suprotstavlja svima koji vrijednost metalnog novca kao sredstva plaćanja izvode iz tehničke vrijednosti metala koji je tadašnji novac sadržavao, a vrijednost njegovih surugata iz vrijednosti plemenitog metala dobivenog zamjenom za takav punovrijedan zlatni (metalni) novac⁴.

KNAPP svoju teoriju gradi na ovim postavkama:

- bez obzira od čega je tijelo novca formirano (papir ili metal) on je samo posebni slučaj platežnog sredstva uopće,
- bit novca nije u novčanom materijalu od kojeg je učinjen, nego u zakonu - uredbi državne vlasti koja ga izdaje.

Esenciju KNAPP- ove državne teorije novca možemo opisati:

a) Novac je po KNAPP-u samo «kartica ili marka» s kojom vlasnik dokazuje da posjeduje neku količinu i kvalitetu ovlasti za neko određeno dobro ili činidbu. Vrijednost novca počiva na kvaliteti i kvantiteti prava što ga novac samo dokumentira.

b) Plemeniti metali (zlato i srebro) i dalje mogu egzistirati kao platežno sredstvo i to samo radi eksternog (međunarodnog) plaćanja, ali ni ta funkcija nije neophodna, jer se intervalutarni tečaj može odrediti i s papirnim novcem, pod uvjetom, da se države čiji se novac međusobno uspoređuje dogovore za međusobne relacije i napuste zlatni novac kao nepotreban.

Kritičari državne teorije novca ističu da je osnovna pogreška ove teorije što novcu daje čisti pravni smisao, zanemarujući sveprisutne ekonomske zakonitosti. Po njima novac ima pravnu manifestaciju, ali čistu ekonomsku bit. Glavno je to da je novac ekonomski zdrav, što znači da obavlja sve dinamičke funkcije koje su mu namijenjene i čuva vrijednost. Nevažno je od čega je napravljeno tijelo novca. Novac može obavljati svoje funkcije (da je zdrav), jedino ako ga primaju svi subjekti novčanih odnosa.

Radi povijesno potvrđene prakse državnih vlasti u oblasti novca (monetarna vlast), stvorilo se mišljenje da novac ima svoju vrijednost zahvaljujući državnoj proklamaciji u obliku zakona, uredbi, itd.

⁴ Tomašević, Jozo. Novac i kredit, Dom i svijet Zagreb i Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2004.g.

Tako i čuveni ekonomist JOHN MAYNARD KEYNES, tvrdi: «Nema sumnje da novac nije ništa drugo nego ono što država s vremena na vrijeme proglasi kao sredstvo plaćanja novčanih obveza»⁵.

Definirajući novac KEYNES razlikuje dva njegova pojma: prvo novac (money itself), i drugo računski novac (money of account)⁶.

Prema KEYNES-u računski novac je onaj u kojemu se izražavaju cijene, dugovi, opća kupovna snaga, i on je zbog toga primarni pojam monetarne teorije, jer nastaje sa dugovima i cijenama, koji se bez obzira kako su zabilježeni, mogu izraziti samo kao računski novac. Sa druge strane sam novac, ono čijom se tradicijom ispunjavaju ugovori o dugovima i cijenama, i u čijem se obliku drži zaliha opće kupovne moći, povlači svoj karakter iz svog odnosa sa računskim novcem, jer se dugovi i cijene moraju izraziti u smislu računskog novca.

KEYNES državu promatra kao vlast koja prvo: prisiljava subjekte na plaćanje, i drugo, određuje koja stvar odgovara imenu ili opisu tog plaćanja iz ugovora⁷. Za monetarno zlato pak nalazi samo pejorativne attribute, nazivajući ga barbarskom relikvijom i magičnim instrumentom pod plaštom ugleda i nedodirljivosti⁸.

Naposlijetku, radi boljeg razumijevanja, treba ukazati da naziv «nominalistička teorija», odnosno «državna teorija novca» supstancijalno obuhvaća jedinstvenu teoriju koja pokušava objasniti institut novca s ekonomskog ali i s pravnog aspekta.

Teoretičari koji razmatraju novac obzirom na težište koji žele u svojim razmatranjima istaći, ukoliko institut novca razmatraju s ekonomskog gledišta i to primarno s aspekta vrijednosti novca polazeći od postulata da je novac apstraktna računska jedinica, lišena svakog materijalnog sadržaja, teoriju nazivaju «nominalističkom», a ukoliko je pak pretežito težište njihova razmatranja instituta novca na funkciji i ulozi države (prava) kao organizirane sile društva, koja neku tjelesnu stvar proglašava kao obvezno sredstvo plaćanja i to plaćanje osigurava prisilom, teoriju nazivaju «državna teorija novca».

B FORMALNI ODNOS DRŽAVE I NOVCA

Odnos između države i novca je dvojan. U pitanju su pravno - formalne odredbe državne vlasti o novcu i regulacija novčanih tokova od strane države kao institucije. S druge strane, radi se o biti novca.

U teoriji novca prihvaćena je činjenica da je država uskoro nakon formiranja dobila presudnu ulogu u stvaranju novca.

Tek u novije vrijeme država je upravljanje monetarnim sistemom shvatila kao javnu službu dakle na korist svim subjektima.

Upravljanje novcem kao njezin isključivi monopol država može i zloupotrijebiti, npr. financiranjem deficita državnog proračuna direktno iz primarne emisije (što je doduše u našem monetarnom sistemu izričito zabranjeno) ili radi ostvarivanja političkih ciljeva i namjera, a najčešći je oblik zloupotrebe ekspanzivnost monetarne politike u predizborno vrijeme. Tad se kratkoročnom dobitku, koji za sobom na dugi rok nosi gubitke zbog povećanja inflacije izazvane neutemeljenim povećanjem količine novca, daje prednost pred monetarnom politikom koja uravnoteženom količinom novca podržava stabilnost cijena i kontinuitet gospodarskog rasta. Stoga

⁵ Citiran John Maynard Keynes, prema Ugrčić, Miodrag Novčani sistem Jugoslavije, Zavod za izdavanje udžbenika, Beograd 1967, str. 27.

⁶ Keynes, John Maynard. Treatise on Money, The Collected Writings, Volum V., Mc Millan St. Martin's Press, London 1971.

⁷ Stranjak, Asim. Suvremeni novac: Stvar ili društveni odnos ?, Ekonomski institut Zagreb, Zagreb 1981.

⁸ Prema: Rakočević, Živojin. Dinar i zlatnovalutni standard, Institut za političke studije, Beograd 1976.

ekonomska teorija, kao i praksa, koju je preuzela većina zakonodavstava u svijetu, upućuje na to da optimalna monetarna politika počiva na potpuno neovisnoj središnjoj (emisionoj) banci usmjerenoj prema postizanju i održavanju stabilnosti cijena u državi.

Prvi zadatak države kao regulatora monetarnog sistema je proklamacija zakonskog sredstva plaćanja i njegovog formalnog standarda. Kod varijante monetarnog sistema vezanog za neki objektivni standard (zlato ili/srebro) država regulira i njegov materijalni sadržaj. Istovremeno država zakonskim putem uređuje novčanu i računsku jedinicu.

Kad se nacionalna ekonomija kreće u granicama normalnog razvoja i novčani sistem kao dio te ekonomije dobro funkcionira, tada je i uloga države utjelovljene u emisionoj banci relativno jednostavna i lagana. Teškoće nastaju u poremećenim robno - novčanim odnosima, a regulacija i intervencija države je neophodna da bi se uspostavili novi odnosi uređenjem i uvođenjem novih prilagođenih relacija. Povijest pokazuje da je poduzimanje mjera za uspostavljanje novih vrijednosnih odnosa gotovo uvijek podređeno državnom interesu, osobito u turbulentnom ekonomskom okružju, iako se upravljanje novčanim poslovima smatra, kao što je rečeno, javnom službom.

C DRŽAVA I BIT NOVCA

Glavni objekt državne teorije novca je ustanova koja sama stvara ili naređuje i određuje proizvodnju novca.

Materijal od koje je novac napravljen (novčani materijal) nema nikakvog značenja za pravnu kvalifikaciju novca, ali ipak novčani materijal mora biti pogodan za promet i što lakšu tradiciju. Suvereno vladajući, država svojim pravnim aktima odlučuje kojoj će materiji (materijalu), odnosno tjelesnoj stvari s određenim karakteristikama, podariti atribut novca i odrediti joj vrijednost.

Vrijednost novčane jedinice u sistemu papirnog novca nije determinirana vrijednošću plemenitog metala, jer čisti papirni novac ne sadrži vlastitu vrijednost, nego kupovnu i platežnu moć takve novčane jedinice određuje država uz neizbježan korektiv tržišnih zakonitosti.

Novac je ono što država odredi da bude novac. Državna teorija novca posljedica je atributa suverene vlasti i državnog monopola nad novcem, usvojenog u svim modernim i suverenim državama. Bez akcije države ono što čini novac ne može izgubiti svoja svojstva.

Država posredno određuje vrijednost novca, pravom stvaranja i regulacijom optičaja, utječući tako na tržište kao glavni faktor za određivanje vrijednosti svih roba pa tako i novčane robe. Kad bi država mogla potpuno i bezuvjetno određivati vrijednost novca, inflacija ili deflacija kao izrazi kolebanja vrijednosti novca bili bi gotovo nemogući.

Inflacijske tendencije i događaji tijekom XX stoljeća pokazuju svom svojom brutalnom jasnoćom neodrživost državne teorije novca, jer niti jedna država nije u stanju potpuno kontrolirati ni određivati vrijednost novca, a to je jedna od osnovnih dogmi te teorije.

Drugo je pak pitanje, da li to država želi i ima li interesa za vrijednosno čvrstim i stabilnim novcem. Međutim, to je za pravni pojam novca potpuno nebitno, iako način ponašanja države izaziva u praksi goleme pravne probleme.

D NOMINALISTIČKA TEORIJA I NAČELO MONETARNOG NOMINALIZMA

Kao što je već naprijed ukratko rečeno nominalistička teorija ili državna teorija novca, je jedna od monetarnih teorija, koja novac i njegove funkcije pretežito veže uz državne prerogative.

Načelo monetarnog nominalizma institut je obveznog prava.

Međutim, proklamirajući načelo monetarnog nominalizma kao pravilo, država u biti pokušava pravnom normom čiji sadržaj ona isključivo dirigira, fiksirati visinu vrijednosti novčane činidbe za ničim nepromjenjivi broj novčanih jedinica. Dakle, uzimajući u supstancijalnom smislu načelo monetarnog nominalizma instrument je čiju upotrebu upravo zahtijevaju principi formirani nominalističkom teorijom. Dakle, upravo u tome leži poveznica tih dvaju kategorija.

Novčana činidba je činidba vrijednosti. Ključno je pitanje treba li visinu novčane obveze usklađivati s promjenama vrijednosti novca do kojih eventualno može doći u vremenu od sklapanja pravnog posla do trenutka ispunjenja novčane činidbe.

Pojam monetarnog nominalizma podrazumijeva identičnost novčane jedinice bez obzira na eventualnu promjenu njene vrijednosti. Naime, kod podmirivanja dugova, plaćanja obveza mjerodavna je samo nominalna, a ne stvarna vrijednost novca, bez obzira da li se radi o papirnom ili zlatnom (punovrijednom) novcu.

Načelo monetarnog nominalizma u našem pravnom sistemu trenutno je zakonski definirano člankom 394. Zakona o obveznim odnosima⁹, odnosno člankom 21. novog Zakona o obveznim odnosima¹⁰, sa stupanjem na snagu sa 1.siječnja 2006. godine. Taj članak 21. glasi:

«Kad obveza ima za činidbu iznos novca, dužnik je dužan isplatiti onaj broj novčanih jedinica na koji obveza glasi, osim kad zakon određuje što drugo.»

Dakle, to je opće načelo. Prednost načela monetarnog nominalizma je potpuna izvjesnost i određenost novčane činidbe u trenutku njezina dospijeca.

Dosljedna primjena načela monetarnog nominalizma, s druge strane nužno vodi k potpunoj negaciji načela ekvivalentnosti i pravičnosti. Ipak, da bi se «omekšale» posljedice striktno primjene tog načela i uspostava svojevrsnog ekvilibrija sa načelom ekvivalentnosti i pravičnosti, zakonodavstva ipak dopuštaju odstupanja, i to propisivanjem mogućnosti slobodnog stranačkog ugovaranja tzv. zaštitnih klauzula¹¹.

E ZAŠTITNE MONETARNE KLAUZULE

U razmatranju zaštitnih monetarnih klauzula predviđenih sadržajem našeg obveznog prava treba poći od dikcije članka 22. Zakona o obveznim odnosima¹² /novog/, s nazivom «Valuta obveze», a koji zakonski članak u cijelosti glasi:

«(1) Dopuštena je odredba ugovora prema kojoj se vrijednost ugovorne obveze u valuti Republike Hrvatske izračunava na temelju cijene zlata ili tečaja valute Republike Hrvatske u odnosu prema stranoj valuti.

(2) U tom slučaju, ako strane nisu ugovorile drugi tečaj, obveza se ispunjava u valuti Republike Hrvatske prema prodajnom tečaju koji objavi devizna burza odnosno Hrvatska narodna banka i koji vrijedi na dan dospelosti odnosno, po zahtjevu vjerovnika, na dan plaćanja.

(3) Ako novčana obveza protivno zakonu glasi na plaćanje u zlatu ili stranoj valuti, njezino se ispunjenje može zahtijevati samo u valuti Republike Hrvatske prema prodajnom tečaju koji objavi devizna burza odnosno Hrvatska narodna banka i koji vrijedi na dan dospelosti odnosno, po zahtjevu vjerovnika, na dan plaćanja.

⁹ Zakon o obveznim odnosima «Narodne novine» RH broj 53/91., 73/91., 111/93., 3/94., 7/96., 91/96., 112/99. i 88/01.).

¹⁰ Zakon o obveznim odnosima «Narodne novine» RH broj 35/05 od 17.ožujka 2005.godine

¹¹ Vedriš, Martin i Klarić, Petar Građansko pravo, Narodne novine d.d., VI izd. Zagreb, 2002 str. 384.

¹² Zakon o obveznim odnosima «Narodne novine» RH broj 35/05 od 17.ožujka 2005.godine

(4) Odredbe ovoga zakona o kamatama primjenjuju se na novčanu obvezu neovisno o valuti u kojoj je izražena.».

Uz načelo monetarnog nominalizma naprijed cit. članka 21. Zakona o obveznim odnosima, zakonodavac dopušta kao alternativu strankama – sudionicima obveznih odnosa ugovoranje i drugačijih pravila (iznimka) koje prepoznamo i nazivamo načelom valorizma.

Ratio načela valorizma je pokušaj neutralizacije kolebanja vrijednosti novca, odnosno variranja njegove kupovne moći. Naime, temeljna svrha valorizacije je osiguranje razmjene ekvivalenata, odnosno jednakih vrijednosti osobito u uvjetima turbulentnih tržišnih prilika.

Upotreba, odnosno ugovaranje monetarnih klauzula u sebi sadrži i izvjesni stupanj aleatornosti. To iz razloga što se poništavanje efekta kolebanja izvorne vrijednosti novčane činidbe veže za zlato ili neku drugu valutu čija je objektivna vrijednost također podložna kolebanju – dakako očekivano u manjim oscilacijama od vrijednosti tražbine koju štitimo, ali se to uvjetno očekivanje ne mora nužno ostvariti. Može se naime dogoditi da i s ugovaranjem monetarne klauzule, npr. izborom neprikladne valute, ili poremećaja na tržištu odnosno u proizvodnji zlata, kao dužnici vratimo vjerovniku manju vrijednost od one koju smo realno primili, odnosno kao vjerovnici suprotno očekivanju i ugovorenoj monetarnoj klauzuli ostvarimo manju vrijednost tražbine od prvotne – nominalno naznačene koju smo željeli zaštititi.

Načelo valorizma dopušteno je i ako je predviđeno posebnim zakonom (npr. Zakon o prodaji društvenih stanova na kojima postaji stanarsko pravo, Zakon o pretvorbi društvenih poduzeća iz 1991. godine), ali se to obično čini radi zaštite državnih interesa u terminskim dugotrajnim pravnim poslovima.

Monetarne klauzule su samo jedna od vrsta zaštitnih klauzula koje stvaraju mogućnost primjene u obveznim odnosima i drugih temeljnih načela obveznog prava – načela jednake vrijednosti davanja i načela pravičnosti. Vrijednost ugovorene obveze monetarnom klauzulom, samo i jedino pod uvjetom da je ona posebno ugovorena ili posebnim zakonom predviđena, može se vezati za cijenu zlata ili za vrijednost drugih «jakih» valuta.

Takvim rješenjem, čini se, uspostavljena je svojevrsna ravnoteža između zahtjeva za dispozitivnošću obveznih odnosa, proklamacije načela ekvivalentnosti i pravičnosti s jedne strane i prerogativa državne vlasti u monetarnoj sferi prepoznatih u načelu monetarnog nominalizma formuliranog isključivo kao *ius cogens*.

Uz monetarne klauzule u našem sistemu obveznog prava dopuštene su i indeksna klauzula i klizna skala.

Za pravilno razumijevanje načela valorizma i esencije monetarnih klauzula, moramo istaći da je vrlo bitno odmah uočiti distinkciju između ugovaranja monetarnih klauzula (zlatnih ili valutnih) i izvršenja činidbe plaćanja ugovorene obveze u zlatu ili u stranoj valuti.

Ugovaranje monetarnih klauzula je dopušteno, ali nije dopušteno ugovarati i vršiti plaćanje novčane obveze u zlatu ili u nekoj stranoj valuti, suprotno zakonu.

Zakonski dopustiti potpuno slobodno vršenje plaćanja – izvršenja novčanih obveza u zlatu ili u stranoj valuti između rezidenata, dakle u novcu kojeg je emitirala druga država, značio bi kraj monetarne suverenosti, odnosno u krajnjoj konzekvenci gubitak ekonomske samostalnosti države. Zato je i propisano da se sve obveze izvršavaju u domaćoj valuti (novcu), ako novčana obveza protivno zakonu glasi na plaćanje u zlatu ili stranoj valuti. Tijekom daljnjeg razmatranja o ovome će biti još rasprave.

«Valuta», /tal. valuta znači vrijednost/ višeznačan je pojam¹³.

¹³Enciklopedija Leksikografskog zavoda «M Krleža», Zagreb, razna izdanja, pod značenje pojma «valuta».

U smislu gore navedenog zakonskog propisa, pojam «valuta obveze» znači vrijednost ugovorene obveze, dok u samom zakonskom tekstu cit. članka 22. Zakona o obveznim odnosima /novog/ pod pojmom «valuta» pak podrazumijevamo vrstu novca (domaćeg) kao sredstva plaćanja uz neograničenu platežnu moć, bez obzira na njegov pojavni oblik (gotovina, žiralni novac). Dakle, u članku cit. 22. Zakona «valuta» kao pojam ima dva različita značenja, tj. značenje vrijednosti ugovorene obveze i značenje domaćeg sredstva plaćanja, bez obzira na njegov pojavni (tjelesni) oblik.

F REKURENTNA VEZA

Podmiriti novčanu obvezu možemo novcem koji je u određenoj zemlji u tom trenutku zakonsko sredstvo plaćanja (zakonski novac).

Pravo, međutim, priznaje da se novčana obveza može podmiriti i nekim drugim, a ne zakonskim novcem, ako vjerovnik na takvo podmirenje pristaje, pa i prešutno.

Pri tome treba istaći da cit. članak 22. st. 3. Zakona o obveznim odnosima /novi/, govori o slučaju zahtijevanja ispunjenja, dakle o slučaju kada vjerovnik prisilno u pravilu utuženjem, dakle uz pomoć državnog pravosudnog aparata zahtjeva ispunjenje svojeg potraživanja, tada mu ta njegova novčana tražbina može biti namirena samo u valuti Republike Hrvatske (prema prodajnom tečaju koji objavi devizna burza odnosno Hrvatska narodna banka i koji vrijedi na dan dospelosti odnosno, po zahtjevu vjerovnika, na dan plaćanja).

Dužnik svoju obvezu mora (prisilno) izvršiti jedino zakonskim sredstvom plaćanja – gotovinskim plaćanjem pukom tradicijom novčanih znakova, ili bezgotovinski (tzv. žiralnim novcem) bankovnom doznakom, odnosno čekom.

Načelo monetarnog nominalizma primjenjuje se i u slučajevima promjene imena novčane jedinice. To zato što država postojeće dugove uzima kao nominalne dugove.

Promjena imena novčane jedinice u pravilu je znak mijenjanja monetarnog sistema, a s tim je u neposrednoj svezi nužnost uspostave rekurentne veze između stare i nove novčane jedinice.

Rekurentna veza, uspostavlja odnos (poveznicu) između vrijednosti stare i nove novčane jedinice koja se uvodi. To je uvijek akt državne vlasti – donesen u obliku zakona ili uredbi i to isključivo kogentne (prisilne) naravi.

Iz monetarnih događanja u našoj bliskoj prošlosti kao primjer uspostave rekurentne veze možemo navesti odnos uspostavljen Odlukom o prestanku važenja Odluke o uvođenju hrvatskog dinara kao sredstva plaćanja na teritoriju Republike Hrvatske, te o načinu i vremenu preračunavanja iznosa izraženih u hrvatskim dinarima u kune i lipe¹⁴. Sukladno cit. Odluci, prestala je važiti dana 30. svibnja 1994. godine Odluka o uvođenju hrvatskog dinara kao sredstva plaćanja na teritoriju Republike Hrvatske¹⁵ kojeg dana se, na temelju odluka Narodne banke Hrvatske, izdaju i puštaju u optjecaj novčanice i kovani novac, koji glase na novčanu jedinicu Republike Hrvatske kunu i njezin stoti dio lipu. U razdoblju od 30. svibnja 1994. godine do 5. lipnja 1994. godine plaćanja na teritoriju Republike Hrvatske mogla su se obavljati novčanicama hrvatskih dinara, s tim da se nominalna vrijednost tih novčanica preračunava u kune i lipe u omjeru 1.000 hrvatskih dinara za 1 kunu.¹⁶

¹⁴ «Narodne novine» RH broj 37/94 od 13. svibnja 1994. godine.

¹⁵ «Narodne novine» RH broj 71/91 od 23. prosinca 1991. godine.

¹⁶ Prema Uredbi o Narodnoj banci Hrvatske od 8. listopada 1991. godine (članak 34.) novčana jedinica Republike Hrvatske bila je "HRVATSKA KRUNA", koja se dijelila na sto "BANICA". Člankom 91. Zakona o Narodnoj banci Hrvatske («Narodne novine» broj 74/92 s stupanjem na snagu 12. studenog 1992.) prestala je važiti Uredba o Narodnoj banci Hrvatske. Članak 35. cit. Zakona bio je identičnog sadržaja sa člankom 34. cit. Uredbe. Međutim, Zakonom o izmjenama

Cijene svih proizvoda i usluga na dan 30. svibnja 1994 godine iskazuju se u kunama i lipama, tako da se njihova dosadašnja vrijednost izražena u hrvatskim dinarima preračunava prema omjeru 1.000 hrvatskih dinara za 1 kunu. Svi iskazi o potraživanjima i dugovanjima domaćih i stranih osoba koji glase na hrvatske dinare preračunat će se u kune i lipe prema omjeru 1.000 hrvatskih dinara za 1 kunu sa stanjem na dan 30. svibnja 1994. godine. Iznosi navedeni u hrvatskim dinarima u propisima, općim aktima pravnih osoba, sudskim i upravnim aktima, čekovima, uplatnicama i ostalim nalogima platnog prometa, mjenicama, obveznicama i drugim vrijednosnim papirima, ugovorima i drugim dokumentima izdanim odnosno nastalim do dana puštanja u optjecaj kune i lipe, smatrat će se kao da su navedeni u kunama, s tim da se ti iznosi dijele sa 1.000. Poštanske marke, upravni biljezi i druge vrijednosnice blanketi čekova, mjenica, platnih naloga i drugih instrumenata platnog prometa u zemlji koji su u prometu na dan puštanja u optjecaj kune i lipe ostaju i nadalje vrijediti dok se ne izdaju nove, pri čemu će na njima označena vrijednost u hrvatskim dinarima podijeljena sa 1.000 odgovarati njihovoj vrijednosti u kunama. Pri preračunavanju hrvatskih dinara u kune, prema odredbama ove Odluke, vrijednost u kunama izražava se u dvije decimale, a eventualni ostatak iznosa u trećoj decimali se zanemaruje.

Promjena imena novčane jedinice često je prouzročena propašću novčanog sistema uslijed katastrofalne inflacije, međutim ima i primjera normalne monetarne reforme s promjenom imena novčane jedinice.

Stvaranje i uvođenje EURA kao pravnog slijednika ECU-a - europske obračunske jedinice¹⁷, s rekurentnom vezom 1:1, primjer je monetarne reforme s posvemašnjim globalnim ekonomskim i pravnim učincima, čije bi razmatranje dobro prešlo značenje i okvire ovog priloga. Budućnost će pokazati da li će projekt nastanka i uvođenja eura u ekonomski i pravni život dijela zemalja EU polučiti uspjeh, odnosno da li će euro s uspjehom u dužem vremenskom razdoblju uspjeti funkcionirati kao novac, tj. mjeriti vrijednost, čuvati vrijednost i služiti kao sredstvo razmjene.

G KAMATA U FUNCJI ČUVANJA VRIJEDNOSTI NOVCA

Kamata je u svojoj biti naknada koja se plaća za upotrebu tuđeg novca ili tuđih zamjenjivih pokretnih stvari¹⁸, te kao takva ima svoj ekonomski i pravni aspekt. Izvorno, obzirom na funkcije koja joj je namijenjena - dakle za stjecanje koristi putem kapitala, poticanju dužnika na pravodobno ispunjenje obveze i naknade za korištenje tuđeg novca ili drugih zamjenjivih stvari, postoji i jedna «skrivena» funkcija kamate, koja funkcija dolazi do izražaja u vremenima izrazitog kolebanja vrijednosti novca - inflacije, osobito kad je vrijednost novca nezaštićena monetarnim klauzulama, koje i ne moraju same po sebi biti garant zaštite vrijednosti. Tada kamata svojom visinom preuzima funkciju čuvanja vrijednosti. Kamata je po svojoj biti i cijena novca, pa se povećanjem kamatne stope nastoje smanjiti inflatorne tendencije. Dapače, povećanjem kamatne stope, naravno iznad stope inflacije, povećava se i sama vrijednost novca. Ukoliko je kamatna stopa jednaka sa stopom inflacije, sačuvana je njegova vrijednost, ali onda ne donosi korist putem kapitala.

Zakona o Narodnoj banci Hrvatske («Narodne novine» broj 79/93 s stupanjem na snagu 7. rujna 1993.) izmijenjeni su članci 35., 37 i 38. tako da se od tada novčana jedinica Republike Hrvatske naziva "KUNA", koja se dijeli na sto "LIPA".

¹⁷ Vujčić, Boris i suradnici. EURO Europska monetarna unija i Hrvatska, Masmedija Zagreb, 2003.

¹⁸ više o kamati vidi: Crnić, Ivica. Kamate zatezne i ugovorne – pravni aspekti, bibl. PRAVO 33 Organizator, Zagreb 2002.

Zanimljivo je promotriti situaciju kad je glavnica domaćeg novca zaštićena monetarnom klauzulom – što podrazumijeva da je vrijednost glavnice vezana uz vrijednost određene strane valute, npr. švicarskog franka. Tada da bi vrijednost glavnice doista bila zaštićena, a da se i pri tome nešto i zaradi na plasmanu novčanog kapitala, u visinu ugovorene kamatne stope mora se ugraditi i visina inflacije u Švicarskoj – dakle gubitak vrijednosti švicarskog franka, doduše vrlo mala ili je pak nema, ali ipak postoji mogućnost takvog rizika.

H NAČELO MONETARNOG NOMINALIZMA I NAČELO VALORIZMA KROZ SUDSKU PRAKSU

1.

Valutna klauzula može se odnositi samo na ugovorne novčane obveze, a ne i na kvazi kontrakte, ili zahtjeve i izvanugovorne naknade štete. Izuzev opisanog slučaja, jedino u okviru propisa kojima se regulira devizno poslovanje dopušteno je novčanu tražbinu zahtijevati ili izražavati u stranoj valuti.

Gž-11069/00 od 18. prosinca 2001.g. Županijski sud u Zagrebu

Izvor : Interna sudska praksa Općinskog suda u Zagrebu

2.

Sud prvog stupnja smatra da s obzirom na inflaciju koja je u to vrijeme bila velika, a vršeći usporedbu prema vrijednosti DEM, da je zgrada tuženoj prodana po povoljnijim uvjetima. Međutim, s obzirom da niti ponuda, a niti prodaja, nisu vršene u njemačkim markama nego u dinarima, postavlja se pitanje, da li se ovdje doista radi o prodaji pod povoljnijim uvjetima, jer je kuća nominalno prodana za istu cijenu u valuti koja je tada jedino bila važeća, što znači, da je prema načelu monetarnog nominalizma kuća prodana za istu nominalnu vrijednost po kojoj je izvršena i ponuda tužiteljima, što će po mišljenju ovog suda u ponovljenom postupku sud također morati ocijeniti ove uvjete prodaje.

Gž-8034/00 od 27. ožujka 2001.g. Županijski sud u Zagrebu

Izvor : Interna sudska praksa Općinskog suda u Zagrebu

3.

Načelo monetarnog nominalizma, isključuje odgovornost dužnika za gubitak vrijednosti novca, jer je dužnik, ako je dužan isplatiti određenu svotu novca dužan isplatiti onaj broj novčanih jedinica na koji obveza glasi, osim ako zakon naređuje nešto drugo.

Sukladno načelu monetarnog nominalizma, kada obveza glasi na određenu svotu novca vjerovniku pripada pravo na primitak isplate nominalne svote novca, odnosno onaj broj novčanih jedinica na koji glasi obveza, a ne i na naknadu štete zbog pada vrijednosti novca.

Tužitelj tvrdi da je pretrpio štetu zbog pada vrijednosti novca. "Nešto drugo" iz čl. 394. ZOO nije pravo na naknadu štete u smislu revidentovih navoda, jer bi to isključilo važenje načela monetarnog nominalizma.

Rev 43/1996 od 22. travnja 1999. g. VRHOVNI SUD RH

Izvor: IZBOR ODLUKA VS RH - 1999-2

4.

Visina koristi - najamnine - određuje se prema načelu monetarnog nominalizma po cijeni po kojoj bi ta najamnina dospijevala u potonje navedenom razdoblju.

Kad vlasnik stana ima pravo na naknadu izmakle koristi zbog nemogućnosti davanja u najam stana, visina štete se utvrđuje u nominalnom iznosu po cijenama najamnine u vrijeme nastanka štete.

Sudovi su, međutim, dosudili tužiteljici naknadu na ime izgubljene najamnine po kasnijim cijenama, tj. visini zakupnine kakva je bila u vrijeme preuzimanja stana od strane revidentice, odnosno prema zakupnini koju je upravo ona ugovorila za kasnije razdoblje (300 DEM mjesečno).

Uzimanjem u obzir takvih cijena sudovi su uistinu pogrešno primijenili materijalno pravo.

Rev 857/1992. od 30. prosinca 1992.g. VRHOVNI SUD RH

Izvor: IZBOR ODLUKA VS RH– 1994

5.

U konkretnom slučaju, a prema pravnom shvaćanju ovoga suda, sudovi nižeg stupnja utemeljeno su utvrdili štetu u vrijeme donošenja prvostupanjske presude, a kad isplatom prije spora nije reparirana šteta u cijelosti (jer bi u tom slučaju uslijedilo odbijanje tužbenog zahtjeva) iznos isplaćen s naslova naknade štete uračunava se u naknadu u nominalnom iznosu (načelo nominalizma).

Stoga su pogrešno primijenili materijalno pravo sudovi kad su tužitelju polazeći od toga da mu je prije spora naknađena šteta u pretežnom dijelu (73,43%) dosudili samo procentualno nenaknađeni dio štete.

Iznos prije isplaćene naknade materijalne štete s naslova oštećenog automobila (koji odgovara dijelu od 73,43 posto ukupne štete) uračunava se u utvrđenu naknadu u nominalnom iznosu.

Rev-848/90. od 30. kolovoza 1990.g. VRHOVNI SUD RH

Izvor: Sudska praksa iz priloga časopisu «NAŠA ZAKONITOST» br. 52 – 1992.

6.

Tumačeći pravna pravila obveznog prava, Vrhovni sud nalazi da u slučaju kada ugovorom o djelu izvođačeva naknada nije određena, sud tu naknadu ima utvrditi prema mjerodavnim činjenicama i okolnostima koje su postojale u vrijeme izvođenja radova, dakle, u nominalnom iznosu i bez revalorizacije.

Činjenica da su stranke (svejedno da li svjesno ili slučajno) propustile odrediti naknadu, nema za posljedicu utvrđivanje naknade prema elementima potrebnim za njezino određivanje iz vremena kada sud tu naknadu određuje, niti daje pravo tužitelju (izvođaču) da svoj zahtjev revalorizira. Sud samo supstituira propust stranaka da utvrde naknadu.

Pri tome treba imati u vidu i pravilo da je dužnik dužan isplatiti onaj broj novčanih jedinica na koji obveza glasi, a koji je to broj novčanih jedinica, jer to stranke nisu utvrdile, utvrđuje sud, ali nema i daljnjih (zakonskih) ovlasti da taj iznos revalorizira i utvrđuje prema nekim elementima različitim (kasnijim) od onih prema kojima su ih mogle i trebale utvrditi stranke.

Vjerovniku (tužitelju) kad mu dužnik (tuženi) o dospelosti ne plati novčani dug. pripadaju zatezne kamate, time da važi pravilo, za slučaj kada rok za ispunjenje (plaćanje) nije određen, da dužnik dolazi u zakašnjenje kada ga vjerovnik pozove da ispuni obvezu, usmeno ili pismeno, izvansudskom opomenom ili započinjanjem nekog postupka (u pravilu utuženjem), kojem je svrha da se postigne ispunjenje obveze

Dakako da ovakav stav suda dovodi i do nepravičnih odluka, a o nepravičnosti ovakvog stava, osobito u uvjetima galopirajuće inflacije, u više je navrata tijekom postupka i tužitelj izložio svoja argumentirana stajališta, ali je pri tome izgubio iz vida da zakonodavac nije do danas suspendirao jedno od temeljnih načela našeg građanskog (obveznog) prava, načelo monetarnog nominalizma, niti je zbog obezvrjeđivanja novca (u uvjetima inflacije) predvidio posebnu zaštitu vjerovnika. U tom sud nije ovlašten zamijeniti zakonodavca.

Rev-2352/90 od 16.siječnja 1991.g VRHOVNI SUD RH

Izvor : Interna sudska praksa Općinskog suda u Zagrebu

7.

Nesporno je da je to danas iznos - 0,00371 kn, koji se ne može izraziti u valuti naše zemlje - kune, i to niti u najmanjoj jedinici lipi.

Kada bi se prihvatio stav da zbog promjena u novčanom sistemu u Republici Hrvatskoj, a pri činjenici da se tužbeni zahtjev inače osnovan, odbija samo zato što se ne može izraziti niti u najmanjoj jedinici, narušeno bi bilo načelo jednake vrijednosti davanja (čl. 15 Zakona o obveznim odnosima ("Narodne novine" br. 53/91, 73/91, 3/94, 7/96 i 112/99-dalje: ZOO).

U tom su pravcu žalbeni prigovori osnovani.

Međutim, tužitelj je neosnovano tužbeni zahtjev postavio u revaloriziranom iznosu od 4.882,40 kn. To stoga, jer iz utvrđenog činjeničnog stanja proizlazi da je ugovorena cijena radova bila fiksna i ugovorena u točnom novčanom iznosu, tužitelj je tuženiku uspostavio račune, pa je time nastala i novčana obveza tuženika. Tuženik tu obvezu nije ispunio. Stoga ovdje nema mjesta revalorizaciji, već primjeni načela monetarnog nominalizma.

Stoga je potrebno postaviti tužbeni zahtjev na način da naknada tužitelja iz ugovora o djelu odgovara primljenoj koristi tuženika, odnosno uspostaviti paritet između činidbe tužitelja i protučinidbe tuženika.

Gž-9808/00 od 9. rujna 2003.g. Županijski sud u Zagrebu

Izvor : Interna sudska praksa Općinskog suda u Zagrebu

8.

Iznos štete prema kojem se utvrđuje opseg odgovornosti osiguratelja obračunava se tako, što se novčana šteta uzima u iznosu u kojem je nastala, a nenovčana materijalna šteta i nematerijalna šteta utvrđuje se prema cijenama, odnosno, kriterijima u vrijeme štetnog događaja.

Dakle, treba utvrditi koliko bi iznosila naknada tuženici, te ostalih oštećenika, po osnovi nematerijalne i materijalne štete.

U konkretnom slučaju iz nalaza i mišljenja vještaka, te iz podataka u spisu nije vidljivo o kojoj vrsti štete se radilo u konkretnom slučaju za tuženicu i ostale oštećenike.

Ukoliko se radilo, između ostalog, o nematerijalnoj šteti, treba imati u vidu to da visinu naknade ove štete nije pravilno utvrđivati primjenom indeksa i faktora revalorizacije koje je koristio vještak prilikom izrade nalaza i mišljenja, već je to potrebno utvrditi primjenom vrijednosti i kriterija koji su se u vrijeme štetnog događaja primjenjivali u sudskoj praksi. Rezultati tako utvrđene visine naknade nematerijalne štete mogu se, ali i ne moraju, podudarati s utvrđenom visinom naknade štete utvrđivanom na način kako je to u konkretnom slučaju učinio sudski vještak za financije.

U ponovnom postupku bit će potrebno utvrditi koliko je iznosila limitirana svota osiguranja na dan štetnog događaja, zatim potrebno je utvrditi kolika bi naknada tuženici, te ostalim oštećenima iz istog štetnog događaja pripadala prema vrijednostima i kriterijima na dan štetnog događaja, s tim da se to utvrđuje na način kako je to već navedeno. Kod ocjene limita odgovornosti po osnovi naknade materijalne štete u obliku novčane rente, visina štete utvrđuje se kapitaliziranjem rente prema kriterijima u vrijeme nastanka štetnog događaja, dakako, ukoliko svota osiguranja ne bi bila iscrpljena, već prethodnim isplatama.

GŽ-10869/99 od 2. listopada 2001.g. Županijski sud u Zagrebu

Izvor : Interna sudska praksa Općinskog suda u Zagrebu

9.

Konkretna šteta, pošto se radi o nerepariranoj šteti predstavlja nenovčanu materijalnu štetu koja se dosuđuje (naravno ako je tako zatraženo!) prema cijenama u vrijeme presuđenja, na koju se dosuđuje zatezna kamata također od dana presuđenja.

To što tužitelj nije zatražio revalorizaciju izvršene procjene štete prema cijenama u vrijeme presuđenja i s istom uskladio tužbeni zahtjev ne daje mu pravo potraživati zateznu kamatu za razdoblje od izvršene procjene do presuđenja.

Rev 640/98 od 4. travnja 2001.g. VRHOVNI SUD RH

Izvor: IZBOR ODLUKA VS RH– 2001-2

III PRAVNO RELEVANTNE FUNKCIJE NOVCA I POKUŠAJI PRAVNOG DEFINIRANJA POJMA NOVCA

Regulirajući društvene pojave, pravo se mora prilagođavati onom području koje regulira. Uređujući ono što se pravno smatra određenim odnosom ili institutom, pravo principijelno poštuje osnovnu društvenu svrhu.

Novac se određuje prema svrsi koje mu je namijenilo organizirano društvo tj. da olakša i ubrza ekonomske odnose. Pojam novca je određen svojom (društvenom) funkcijom i s njom ulazi u predmet pravne regulacije.

Osnovna funkcija novca je u tome što novac služi kao opće sredstvo posredne razmjene dobara. To je ono što neki predmet čini novcem. Prije pojave novca u doba prirodne razmjene, sva su dobra imala svojstvo mjerila vrijednosti, a istodobno su bila i sredstvo razmjene.

Za pravni pojam novca važna je njegova funkcija općeg ekvivalenta razmjene (općeg prometnog sredstva), i funkcija novca kao mjera vrijednosti. Novac u proces razmjene ulazi direktno, razmjena ga transformira u robu, a roba se na tržištu transformira opet u novac.

Novac koji služi tradiciji apstraktne imovinske moći ima svoju kupovnu moć i platežnu moć.

Kupovna moć novca je ekonomska kategorija, platežna moć je prvenstveno pravna kategorija s ekonomskim posljedicama. Platežnu moć uređuje država svojim propisima – tako je propisano da je u Republici Hrvatskoj kuna i njezin stoti dio lipa zakonsko sredstvo plaćanja.

Novac, u stabilnim ekonomskim, a posljedično tome i monetarnim sistemima izražava vrijednost na način da sve robe (usluge) na tržištu predstavlja kao «jednoimene veličine, kvalitativno jednake, a kvantitativno usporedive»¹⁹.

¹⁹ Račić, Đuro, Nauka o novcu, Školska knjiga, Zagreb, 1955, str 8.

Novac u procesu razmjene trebao bi (idealno) vršiti dvojaku funkciju:

- čuvati vrijednost robe za koju je razmijenjen,
- sadržavati vrijednost robe za koju će biti zamijenjen.

Kupovna snaga (moć) novca je relativna i koleba ovisno o determinantama, koje se mijenjaju ovisno o odnosima u čitavom ekonomskom sistemu.

Novac, brojem novčanih jedinica na koje glasi i kojima se utvrđuju vrijednosni odnosi na tržištu, mjeri samo relativne tržišne vrijednosti.

Prilikom pokušaja da se odredi pravni pojam novca, većina pravnih teoretičara polazi od svakodnevnog značenja, ali neki polaze i od društvene teorije novca («psihološki model»).

NUSSBAUM polazi od tzv. društvene teorije novca, definirajući novac kao zamjenjivu stvar. Ona se tretira kao novac, samo ako postoji odnos novčanog komada prema određenoj novčanoj jedinici, a ne kao komadić metala ili papira. Novac se prima i daje po općem običaju tvrdi NUSSBAUM, a ta tvrdnja svrstava njegovo učenje u tzv. društvenu teoriju novca.

WOLFF pak polazi od tvrdnje da pravni poredak, a ne običaj prometa, ukazuje na koje se stvari primjenjuju pravne norme o novcu. Koje će se tjelesne stvari smatrati novcem, danas se rješava na osnovi zakonskih propisa.

HELFFERICH smatra da je novac u pravnom smislu ukupnost predmeta kojima pravni poredak priznaje svojstva da na određenom području (teritoriju) posreduje kod prijenosa imovinskih vrijednosti među subjektima. Isto tako naglašava da je raznolikost pojavnih oblika novca je toliko raznorodna, da iz velikog kompleksa pojedinačnih zapažanja gotovo nemoguće izdvojiti ona bitna. Niti jednoj od definicija novca nije priznata opća i univerzalna vrijednost²⁰.

MANN kaže da se u pravu svojstvo novca može pripisati svim pokretnim stvarima emitiranih autoritetom zakona, koji glase na neku obračunsku jedinicu, a koje su namijenjene kao opće sredstvo razmjene u državi emitenta. To je klasična državna teorija novca koju zastupa i KNAPP.

FOGEN definira novac u pravnom smislu: «kao sredstvo plaćanja čije se primanje ne može odbiti. To su predmeti čije se primanje radi ispunjenja obveze plaćanja barem u nekom ograničenom iznosu, barem od ograničenog broja vjerovnika različitih od emitenta, ne može odbiti bez pravnih posljedica zakašnjenja u primanju ili drugih štetnih pravnih posljedica, a koje dužnik u nedostatku drugačijeg sporazuma mora vjerovniku kao ispunjenje nabaviti.»

U davanju svoje definicije pravnog pojma novca FOGEN se drži prakse i pozitivnih propisa, dok se teoretičari monetarnog prava prilikom pokušaja definiranja pravnog pojma novca, uglavnom oslanjaju na teoriju.

Od pravnih pisaca, teoretičara monetarnog prava, koji se bave problemom pravne definicije novca ističu se i VJEKOSLAV MEICHSNER te VRLETA KRULJ.

MEICHSNER daje ovu pravnu definiciju novca:

«Novac u pravnom smislu su one pokretne tjelesne stvari koje, od države, po njenom ovlaštenju ili uz njen pristanak izdane, na njenom teritoriju služe prenošenju u određenim obračunskim jedinicama izražene apstraktne imovinske moći.»²¹

Mora se naglasiti da se ova definicija novca ne poklapa sa pojmom novca u ekonomskoj nauci koja novac definira kroz funkcije koje obavlja.

Novac čini, dakle, financijsku aktivu najvišeg stupnja likvidnosti²². Pojavni oblik novca u kojem vrši svoje ekonomske funkcije i nije više od presudnog začenja.

²⁰ Helfferich, Das Geld, Leipzig 4. izd. 1919. prema Lončarić Horvat, Olivera. Novac kao objekt prava, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 3-4, Zagreb 1984.g.

²¹ Meichsner, Vjekoslav. Monetarno pravo, Zagreb, Informator, 1981. str. 37.

²² Meichsner, Vjekoslav. Monetarno pravo, Zagreb, Informator, 1981. str. 38.

KRULJ pak nakon opsežnih izlaganja pravnih i ekonomskih pojmova u sferi novca, isti definira u pravnom smislu:

«...kao materijalni predmet (tjelesna pokretna stvar) čija supstanca može, ali ne mora imati svoju vrijednost, na kojem je označena novčana (računska) jedinica u kojoj će se izražavati vrijednost robe i usluga, koji sam po sebi ili jamstvom društva organiziranog u državu, ima izvjesnu neodređenu ali neizdiferenciranu kupovnu moć i u nazivu označenu platežnu moć. To je materijalni predmet, koji po odluci vrhovne (suverene vlasti de iure ili de facto) služi kao opće prometno sredstvo na teritoriji gdje se vrši ta vrhovna vlast».

Nadalje, ističe da novca u pravnom smislu nema (negativna definicija):

- ako ne postoji materijalni predmet tj. novčani instrument u opticaju,
- ako materijalni predmet o kojem je riječ nema izvjesnu makar neodređenu kupovnu moć,
- ako na njemu nije označena novčana jedinica,
- ako nema u nazivu označenu platežnu moć,
- ako ne služi kao opće prometno sredstvo na određenoj teritoriji po odluci vrhovne (državne) vlasti.

Dakle, sve su to pravno teorijske definicije novca, a ne zakonske, jer zakonske niti ne postoje. Sve navedene definicije novca su relativne, svaka odražava svoj aspekt, a u svojoj raznolikosti sve definicije se međusobno dopunjuju, ali i isključuju.

Osnovno pravilo je da pravni pojam novca ne smije proturječiti njegovom ekonomskom pojmu, jer je novac jedinstvena kategorija kojoj pravo daje samo jedan, poseban i specifičan aspekt, koji sužava ili pak proširuje razumijevanje čitave kategorije novca. Međutim, moramo biti svjesni da se u svom određivanju pojma novca pravna teorija ipak služi primarno ekonomskim pojmovima, što pravnim teoretičarima dodatno otežava postavljeni zadatak.

Ekonomska nauka u novac ubraja i tzv. žiralni novac tj. potraživanja njegovih imatelja kod banaka (bankovni novac). U uslovima kartalnog (papirnog novca) glavna masa - količina nalazi se u formi tzv. žiralnog novca, dakle potraživanja od banaka.

Kad govorimo o tzv. žiralnom novcu, moramo obratiti pažnju na ček i tzv. «plastični novac», kao svojevrsne inicijalne pokretače njegove funkcije – bezgotovinskog plaćanja, odnosno prometa potraživanja imatelja novčanih jedinica knjiženih na računu (money of account) kod institucija platnog prometa tj. banaka.

Ček je specifični vrijednosni papir kojim, ako je plativ u zemlji banka - trasat garantira imatelju čeka da će ga naplatiti²³. Kada ček dospije na naplatu, banka u kojoj trasant – izdatnik čeka ima otvoren tekući račun, sa svog računa isplaćuje imatelju čeka naznačenu svotu i istovremeno otpočinje postupak nadoknade tih sredstava s tekućeg računa izdatnika čeka. Dakle, banka garantira uplatu imatelju čeka bez obzira na to što izdavatelj čeka - njen klijent možda na tekućem računu nema novca (novčanih jedinica) da plati sumu koju je napisao na čekovnom blanketu. Čekom se faktički ograničava upotreba gotovog novca (novčanica i kovanica) pa se time smanjuje efektivna cirkulacija gotovine (novčanica i kovanica) u platnom prometu.

Novac u tjelesnom obliku - gotov novac, ali vjerojatno i čekovi u vrlo skoroj budućnosti potpuno će izaći iz upotrebe, a njihovu funkciju će gotovo u potpunosti preuzeti platne (kreditne i debitne) kartice odnosno tzv. «plastični» novac.

Platne kartice, pokazale se u modernoj praksi kao najpraktičnije sredstvo plaćanja proizvoda i usluga na tržištu, bez obzira na propisane uvjete njihovog korištenja i ugovor klijenta s bankom koja ih je izdala. Prilikom plaćanja roba ili

²³ Rastovčan, Pavao i Luger- Katušić Radojka. Vrijednosni papiri, Mjenica i Ček, Zagreb, Informator, 1988.

usluga platnom karticom, vjerovnik – prodavatelj ili davatelj usluge putem POS terminala (Point-of-Sale - uređaj na prodajnom mjestu) omogućava kupcu - dužniku direktno obraćanje banci koja je izdala karticu, sa zahtjevom za nadoknadu odgovarajuće sume u visini učinjenog računa - troška. Odgovor banke ne može biti jednostavniji - da ili ne.

Izdatnik kartice, banka, istog trenutka prebacuje taj odobreni «novac», bolje rečeno broj novčanih jedinica na račun vjerovnika. Ukoliko na računu dužnika u banci ima pokrića, dakle novčanih jedinica u virtualnom (bestjelesnom), elektronskom obliku u visini učinjenog troška, neće biti problema, a ako ih nema, započeti će kreditni ciklus pod ranije dogovorenim uvjetima (ako je platna kartica kreditna). Ako klijent banke koristi debitnu karticu, on na računu mora imati iznos transakcije. Debitna kartica obavlja funkciju u prometu isto kao i gotov novac, samo je sigurnija u slučaju krađe ili gubitka.

Korištenje kreditne kartice je potpuno drugačije - tokom obračunskog perioda (uobičajeno mjesec dana) klijent praktično pozajmljuje novac od banke i plaća robu i usluge njenim novcem, a na kraju mjeseca podmiruje račun, u slučaju zakašnjenja i kamatu. Tzv. "revolving kredit" je poseban vid korištenja kreditnih kartica, kada se na kraju obračunskog perioda plaća samo dio dospjelog duga (npr. 20% ili drugi ugovoreni postotak), dok se ostatak prenosi na slijedeći period i na njega se obračunava kamata.

Domaće zakonodavstvo ne prati na zadovoljavajući način materiju kartičnog poslovanja, te se za ugovorne odnose korisnika i izdavatelja kartica, vrijede samo propisi općeg obveznog prava, a ugovorni sadržaj vidljiv je kroz opće uvjete poslovanja izdavatelja kartica, a zaštita korisnika može se cijeliti jedino uvidom u opće uvjete poslovanja, koje naravno, diktiraju izdavatelji kartica.

U europskom pravu postoje dvije preporuke od kojih se jedna odnosi na izdavatelje kartica, a druga na članice EU.²⁴

IV KRATAK KRITIČKI OSVRT NA MONETARNE TEORIJE U ODNOSU NA POKUŠAJE DEFINIRANJA PRAVNOG POJMA NOVCA

Niti jedna monetarna teorija nije u stanju da u potpunosti objasni pravni fenomen novca i da odgovori na pitanje što je to novac s pravnog aspekta.

Sve su teorije manjkave, jer su jednostrane tj. svaka od njih obrađuje samo jedan aspekt, odnosno element, koji je važan za pravni pojam novca, dok na druge elemente ne obraćaju pažnju ili ih negira, tvrdeći svaka za sebe da je nepobitna.

Suvremeni monetarni sistemi i njihov razvoj, pokazuju svu kompleksnost problema i potrebu sinteze monetarnih teorija u jednu neproturječnu cjelinu.

To međutim do danas nikome nije uspjelo.

Neodrživost metalističke doktrine s pravnog aspekta postala je očita u momentu procesa kidanja veze između novca u opticaju i zlata kao novčanog materijala, kad je papirni – kartalni novac počeo jednako vrijedno, gotovo s istovjetnom funkcijom, kao zlatni novac vršiti sve relevantne funkcije novca, tj. postao je sredstvo plaćanja, a nije bio pretvorljiv u plemenite metale. U tome se vidjela zabluda pristaša metalističke doktrine, da je plemeniti metal kao osnova sistema, u biti bespotreban, te da i bez njega novčani sistem može uspješno funkcionirati.

²⁴ Pregledno o kartičnom poslovanju Čulinović Herc, Edita. Kartično poslovanje, u Zaštita potrošača kod pojedinih bankovnih ugovora - usklađenost s europskim pravom, Informativni broj 5173/74, Zagreb, 2005. str. 17. i 18.

Povijest novčanih sistema pokazuje da se ništa bitno nije promijenilo, bez obzira na to što je plemeniti metal nestao iz novčanog prometa. Tada po metalističkom shvaćanju, novca u pravnom smislu nema, ostali su samo novčani znakovi koji su bili surogati novca, a kasnije čak ni to.

Povlačenje plemenitih metala iz prometa da bi ustupili mjesto tzv. «lažnom novcu», koji upravo što je takav, ne može vršiti funkciju novca u prometu, bila je velika zabluda metalista, a što je potvrdila i sama praksa.

Slabosti preteča državne teorije novca, nastalih u doba isključivog optičaja metalnog novca, su u tome, da je općenito isticana svemoć državne vlasti u određivanju njegove vrijednosti, negirajući na taj način postojanje objektivne vrijednosti u plemenitom metalu. Teorije su u normativističkom određivanju vidjele suštinu vrijednosti novca, ne uzimajući u obzir objektivne tržišne odnose ponude i potražnje.

Državna teorija novca nastala je u fazi razvoja monetarnih sistema država u kojima je punovrijedni novac na temelju «GRESHAM-ova zakona» bio potiskivan, a papirni novac je postepeno preuzimao njegovu ulogu i raskidao svoju vezu sa zlatnom podlogom.

Greshamov zakon, ukratko, bio je formuliran u okruženju bimetalističkog valutnog sistema kovanja monete iz zlata i srebra s točno zakonski definiranim omjerom vrijednosti između ta dva novčana materijala, i to u trenutku kada se na tržištu počelo znatnije mijenjati vrijednost zlata i srebra te s time posljedično narušavati zakonom uspostavljeni omjer između njihovih vrijednosti. U trenutku kada je proizvodnja srebra bila povećana, došlo je do povećane ponude i stoga padanja cijena srebra, drugim riječima narušen je omjer, pa se za istu količinu zlata mogla dobiti veća količina srebra. Dakle, lošiji novac u ovom slučaju srebrni, potiskivao je zlatni novac. Obrnuti proces nastao je iza 1848. godine uslijed povećanja proizvodnje zlata u kalifornijskim rudnicima. Na osnovu takvih iskustava, Thomas Gresham, formulirao je pravilo (zakonitost) po kojemu kod dvije vrste novca s istom nominalnom vrijednošću, lošiji novac istiskuje iz prometa bolji novac. Ovaj zakon vrijedi i danas, doduše u modificiranoj verziji, kada posjednici nestabilnih valuta nastoje iste konvertirati u stabilnije valute, što izaziva povećanu ponudu nestabilne valute i posljedično jačanje stabilne valute²⁵.

Državna (KNAPP-ova) teorija novca odigrala je vrlo bitnu ulogu u otkrivanju pravne biti novca. Ova teorija je s ekonomskog stanovišta neodrživa, jer govori, da država suvereno i uspješno određuje vrijednost novca i normiranjem supstituira objektivne ekonomske zakone (ponudu i potražnju).

Država je dobila u zadatak da odredi vrijednost tom «bezvrijednom» papirnom novcu.

U eri papirnog novca (dakle novca bez svoje unutrašnje vrijednosti), država na sebe preuzima emisionu ulogu i upravlja novcem. Od njezinog ponašanja u velikoj mjeri ovisi i njegova kupovna moć.

Državna teorija novca se uklapa u koncepciju monetarne suverenosti, koja čini jedan od atributa državne vlasti. Moderne države apsolutno su prisvojile monetarne prerogative. Ova teorija počiva na pretpostavci svemoći države u usmjeravanju i određivanju monetarnih tokova, priznajući pravo državnoj vlasti da s novcem čini što hoće i da nametne režim kakav želi, bez obzira na zahtjeve stvarnosti.

CARL FEDERICH VON SAVIGNY ipak je s pravom tvrdio kako je moć zakonodavca u tim pitanjima vrlo ograničena, naime svako umjetno podržavanje monetarnog sistema, koji je u suprotnosti sa stvarnim potrebama, dovodi do toga, da se sistem pretvori u svoju suprotnost - kaos.

²⁵ Dvornik, Ivo. Novac i novčana politika, Liburnija Rijeka 1980. str. 23.

Državna teorija novca ne govori o granicama moći države u monetarnoj sferi, jer zagovara apsolutnu dominaciju države nad novcem, emisijom novca i kredita i određivanjem vrijednosti novca. Granica moći države u stvarnosti ipak je postavljena, jer se vrijednost novca formira i određuje samostalno na tržištu, pa se vrijednost novca svakodnevno mijenja uz egzistiranje iste države i nepromijenjenih zakona.

Država je pravnom smislu slobodna da od svog novca radi što želi, samo ovisi kako će to subjekti novčanih odnosa prihvatiti i koliko je moćna da ih u tome kontrolira.

Promatrajući u osnovi esenciju državne teorije novca i uvođenje papirnog novca, odnosno potpuno istiskivanje zlata kao monetarnog materijala kroz lupu turbulentnih svjetskih događanja XX stoljeća, čini se da su njezini postulati i doktrina poslužili za vođenje takve monetarne i kreditne politike, prvenstveno u SAD, Njemačkoj, Italiji i Japanu kojom se vršilo široko financiranje naoružanja i vođenje ratova²⁶, a takva tendencija nastavlja se i danas početkom XXI vijeka (SAD).

Psihološko - sociološka teorija novca apsolutno negira značaj novčanog materijala, ali i ulogu države u stvaranju novca. Težište ove teorije je u vjerovanju ljudi. Ta teorija novca je u osnovi pogrešna, jer njena osnovna postavka ne može biti dokazana i za pravni pojam novca je neupotrebljiva i irelevantna²⁷.

V STAV PREMA POKUŠAJIMA DEFINIRANJA PRAVNOG POJMA NOVCA I SVRSISHODNOST TAKVIH POKUŠAJA

Sve pravne definicije novca, samo su polazne osnove u tumačenju onoga što se u smislu pravnih akata ima pod novcem razumijevati. Pri tome, moramo podsjetiti da pravna teorija u našem pravnom sistemu čini supsidijarni izvor prava, doprinoseći prvenstveno razumijevanju pravnih instituta uz premošćivanje postojećih pravnih praznina.

Novac je objekt pravnih normi svake suverene države, međutim niti jedna država svojim zakonodavstvom ne pokušava institut novca uopće definirati. Nigdje, pa konkretno i u Republici Hrvatskoj nije Ustavom, zakonom ili uredbom izvršne vlasti propisano npr. «Novac Republike Hrvatske je.....».

Naime, sam pokušaj definiranja novca pravnom normom, prvenstveno poradi njegovih polivalentnih dinamičkih funkcija jednostavno nije moguće. U slučaju rješavanja problema monetarnog prava i konfliktnih situacija koje nameće društveni i gospodarski život, služimo se sintezom «bitnih pravnih principa».

Novac /funkcije novca/ koji po svojoj biti u svakom trenutku kolanja poprima novu dimenziju i preuzima na sebe novu funkciju razara i sam pokušaj njegova uokvirivanja u pravnu normu, koja u svojoj suštini ima statički okvir.

Suverene države, usprkos izrazito dinamičkim funkcijama novca, zakonskim putem reguliraju novčani (monetarni) sistem, ali samo kao skup pravnih normi kojima ustanovljavaju novčanu jedinicu, propisuju oblik novčanih znakova kao sredstva plaćanja, ustanovljavaju tijela koje vode monetarnu politiku i njihove ovlasti, te u konačnici određuju vrijednost novčane jedinice i način održavanja te vrijednosti, ali ovo potonje, iako u biti najvažnije, u suštini je samo prividnost i čini više proklamaciju nego stvarnu moći države.

Osnovni elementi u definicijama kojima se određuje pravni pojam novca, ujedno su i bitne karakteristike novca.

²⁶ Komazec, Slobodan. Monetarna i financijska ekonomija, Štampa, Šibenik 1981.str.95.

²⁷ Meichsner, Vjekoslav. Monetarno pravo, Zagreb, Informator, 1981. str. 29.

VI KRITIČKI OSVRT I RATIO NEKIH ZAKONSKIH RJEŠENJA DOMENE DOMAĆEG MONETARNOG SISTEMA U SVEZI S POJMOVOM NOVCA

U razmatranju pravnog pojma novca, a barem ukratko ne promotriti - da li je i kako, na neka temeljna zakonska rješenja iz domene domaće monetarnog sistema utjecalo teorijsko shvaćanje samog pojma novca i njegovih funkcija u pravnom smislu, bilo bi «džilitnut se, ne pogodit cilja»²⁸.

Kao što smo već spomenuli pojam novca vrlo često se upotrebljava u zakonskoj terminologiji, ali niti ga domaće monetarno zakonodavstvo ne definira.

Važeći Zakon o Hrvatskoj narodnoj banci²⁹, kao esencijalni propis monetarnog sistema Republike Hrvatske, čini osnovni izvor monetarnog prava u nas.

Taj zakonski propis sadrži odredbe kojima se uređuje položaj, poslovi, vlasnički status, ovlaštenja i ustroj Hrvatske narodne banke /dalje u tekstu: HNB/ te njezin odnos s Republikom Hrvatskom, bankama i međunarodnim institucijama i organizacijama. Nadalje, po navedenom Zakonu HNB ima isključivo pravo izdavanja novčanica i kovanog novca, uključujući numizmatičke kovanice, kao i ovlast uređivanja svih pitanja povezanih s pravom izdavanja, tiskanja i kovanja, te opskrbe i zamjene novčanica i kovanog novca.

Uz gore navedeno treba se osvrnuti na, za našu temu razmatranja izuzetno važnu odredbu članka važećeg 19. Zakona o Hrvatskoj narodnoj banci koja glasi :

«(1) Novčana jedinica Republike Hrvatske jest kuna, koja se dijeli na stotinu lipa.

(2) Kuna je zakonsko sredstvo plaćanja u Republici Hrvatskoj.

(3) Za plaćanja u zemlji zakonom se može dopustiti i korištenje druge valute.»

Komparirajući gore navedeni zakonski okvir monetarnog sistema kao pozitivno pravo, s starim zakonskim rješenjima - važećim do 27. travnja 2001. godine iz istoimenog Zakona o Hrvatskoj narodnoj banci³⁰, osobito s njegovim odredbama da «novčanice i kovani novac koji glase na kunu zakonsko su sredstvo plaćanja na području Republike Hrvatske» (članak 37), te da «sve obveze i prava i svi poslovi koji glase na novac, a sklopljeni su u Republici Hrvatskoj između poduzeća, drugih domaćih pravnih osoba i građana, te građana sa stranim osobama, izražavaju se u kuni i izvršavaju sredstvima plaćanja koja glase na nju, ako zakonom nije drugačije određeno» (članak 38.), primjećuju se značajne razlike u zakonodavnom pristupu institutu novca prije 2001. godine i poslije 2001. godine.

Zajedničko je da ni stari ni novi Zakon Hrvatskoj narodnoj banci ne definira pojmovno novac u pravnom smislu, već samo imenuje novčanu jedinicu i njezin dio, za koju Zakon kazuje kako za nju vezuje svojstvo zakonskog sredstva plaćanja.

Iz starog, danas nevažećeg zakonskog rješenja, proizlazi da novčanice i kovani novac koji glase na kunu zakonsko su sredstvo plaćanja na području Republike Hrvatske, dakle da su samo novčanice i kovani novci – zakonsko sredstvo plaćanja, što je sa tzv. žiralnim novcem i ostalim oblicima koje novac poprima u kolanju i koji oblici u praksi postoje, tadašnji zakon je o tome jednostavno prešutio.

Novi zakon je novčanu jedinicu Republike Hrvatske – kunu i njezin stoti dio lipu samo jednostavno deklarirao zakonskim sredstvom plaćanja.

²⁸ Mažuranić Ivan, Smrt Smail age Čengijića, IV pjevanje «Harač».

²⁹ Zakon o Hrvatskoj narodnoj banci «Narodne novine» RH broj 36/01. s stupanjem na snagu 28. travnja 2001. godine.

³⁰ Zakon o Hrvatskoj narodnoj banci «Narodne novine» RH broj 74/92., 36/93., 79/93., 29/94., 7/95. i 35/95. – pročišćeni tekst – prestao važiti s 27. travnja 2001. godine.

U odnosu na staro rješenje, sada je uzeto u obzir da u novčanom prometu postoje uz novčanice i kovani novac koji glase na kunu /i lipu/ i neki drugi oblici novca, koji se pak, proizlazi, svi ti oblici izjednačavaju sa pojmom novčane jedinice.

Očito zakonodavac nije u dovoljnoj mjeri posvetio pažnju pravnom značenju i smislu razlikovanja novčanih jedinica od novčanih znakova, posebice s time i pojavnih oblika novca, iako novo zakonsko rješenje u odnosu na ranije predstavlja određeno poboljšanje u smislu nešto veće preciznosti i kratkoće.

Daljnja, ne manje važna promjena, sa čini se sa dalekosežnim posljedicama dogodila se sadržajem stavka 3. cit. Zakona. Naime, kada temeljni zakon monetarnog sistema države propiše da:

«za plaćanja u zemlji zakonom se može dopustiti i korištenje druge valute»

onda za takvo što s aspekta shvaćanja uloge države u monetarnom sistemu i pojma suvereniteta, treba imati vrlo jake razloge. Samo se podsjetimo se na ranije zakonodavno rješenje, važeće do 2001. godine, koje je glasilo da:

«sve obveze i prava i svi poslovi koji glase na novac, a sklopljeni su u Republici Hrvatskoj između poduzeća, drugih domaćih pravnih osoba i građana, te građana sa stranim osobama, izražavaju se u kuni i izvršavaju sredstvima plaćanja koja glase na nju, ako zakonom nije drugačije određeno».

Omogućeno je dakle, da i druge valute (očito se misli na Euro), budu zakonsko sredstvo plaćanja na teritoriju Republike Hrvatske. Kako smo već razmotrili pojam «valuta» i što taj pojam obuhvaća, ovdje pod pojmom «valuta» podrazumijevamo novac (strani) kao sredstvo plaćanja uz neograničenu platežnu moć, bez obzira na njegov javni oblik (gotovina, žiralni novac, itd.).

Strana sredstva plaćanja (dakle, i novac) – definirana su Zakonom o deviznom poslovanju³¹ tako da se pod tim pojmom navodi da su to devize, strana gotovina, čekovi i ostali novčani instrumenti koji glase na stranu valutu i koji su unovčivi u stranoj valuti, odnosno čini i «tzv. financijsku aktivu najvišeg stupnja likvidnosti».

Devize su novčana potraživanja od inozemstva. Strana gotovina (novčanice i kovani novac) novčano je potraživanje od središnje banke ili države koja je gotovinu izdala. Čekovi i ostali novčani instrumenti koji glase na stranu valutu i koji su unovčivi u stranoj valuti novčana su potraživanja od izdavatelja. Plaćanje i naplata u stranim sredstvima plaćanja prema cit Zakonu o deviznom poslovanju (članak 15.) između rezidenata te između rezidenata i nerezidenata u Republici Hrvatskoj dopuštena su u slučajevima propisanim zakonom ili odlukom Hrvatske narodne banke.

Koje osobe – subjekte deviznog poslovanja - cit. Zakon smatra rezidentima propisano je člankom 2.

Kod definiranja rezidentnosti primijenjen je kriterij "ekonomskog interesa" uz iznimku fizičkih osoba kod kojih je primijenjen kriterij "prebivališta". Naime, fizičke osobe koje imaju prebivalište u Republici Hrvatskoj, a na temelju radne dozvole ostvaruju svoj ekonomski interes u inozemstvu, svrstane su u rezidente. Pri tome naglašavamo da je prilikom reguliranja transfera kapitala u inozemstvo ova kategorija fizičkih osoba kao i kategorija fizičkih osoba koje borave u Republici Hrvatskoj na osnovi važeće boravišne odnosno radne dozvole u trajanju od najmanje 183 dana, izjednačena s nerezidentima.

³¹ Zakon o deviznom poslovanju «Narodne novine» RH broj 96/03 s stupanjem na snagu 18. lipnja 1993. godine.

Osobito je značajno je i to da je iz Zakona izostavljeno je područje prometa zlata, koje je područje ranije, tradicionalno, zakon takvog domašaja pokriva³². Odredbe koje se odnose na monetarno zlato, regulirane su Zakonom o Hrvatskoj narodnoj banci u dijelu koji se odnosi na upravljanje deviznim pričuvama, dok je uvoz i izvoz zlata koje se upotrebljava za izradu predmeta od zlata ili neku drugu namjenu, tzv. "nemonetarno zlato", reguliran Zakonom o trgovini i propisima donesenim na temelju tog zakona. Bitna promjena koja proizlazi iz izostavljanja prometa zlata iz zakona liberalizacija je trgovanja zlatnim polugama u zemlji. Drugim riječima, zlatne poluge mogu kupovati i prodavati u zemlji ne samo Hrvatska narodna banka već i korisnici zlata.

Vrlo je bitno spomenuti da kredit u stranim sredstvima plaćanja mogu rezidentima odobravati samo banke, dok se odobreni kredit može banci otplaćivati u stranoj valuti. Ostali rezidenti ne smiju međusobno odobravati kredite u stranim sredstvima plaćanja. Dakle, ekskluzivitet naplate anuiteta kredita u stranoj valuti, po samom zakonu već je sada dopušten bankama, dakle nije potreban nikakav posebni novi zakon ili odluka HNB.

Ratio zakonodavne vlasti u liberaliziranju upotrebe stranih sredstava plaćanja na državnom području Republike Hrvatske, kroz odredbe Zakona o Hrvatskoj narodnoj banci i Zakona o deviznom poslovanju (u legislativnom smislu spuštenog do razine odlučivanja tijela HNB-a) bio je očito u uklanjanju svih suvišnih barijera u cilju pospješivanja bržeg protoka međunarodnog kapitala.

Ako povrh toga uzmemo u obzir podatak da je čak 95% banaka koje posluju u Republici Hrvatskoj u stranom vlasništvu i s tim u svezi inicijativu i zahtjeve banaka (stranog kapitala) za uvođenje šireg spektra bankarskih usluga na području deviznog poslovanja, a obzirom na znatno promijenjene okolnosti u cjelokupnom političkom i ekonomskom okružju te konvertibilnost kune postignutu prema članku VIII. Statuta Međunarodnog monetarnog fonda³³ raniji sadržajno restriktivan zakon postao je kočnica razvoju gospodarstva.

Nadalje, sama činjenica stremljenja Republike Hrvatske članstvu u EU i ispunjavanju tzv. Maastrichtskih kriterija, odnosno kriterija konvergencije (inflacijski, tečajni, kamatni, proračunski deficit, javni dug)³⁴ bilo je potrebno stvoriti zakonske preduvjete za prihvaćanje eura kao službene valute plaćanja nakon ulaska u Europsku monetarnu uniju.

³² Zakon o osnovama deviznog sustava, deviznog poslovanja i prometu zlata, objavljen je u Narodnim novinama, br. 91A/93., 36/98. i 32/01.

³³ Statut Međunarodnog monetarnog fonda s amandmanima, objavljen je u Narodnim novinama – Međunarodni ugovori 3/92 od 28. prosinca 1992. Zakon o prihvaćanju članstva Republike Hrvatske u Međunarodnom monetarnom fondu i drugim međunarodnim financijskim organizacijama na temelju sukcesije, objavljen u Narodnim novinama 89/92 s stupanjem na snagu 28. prosinca 1992. godine.

³⁴ Vujčić, Boris i suradnici. EURO Europska monetarna unija i Hrvatska, Masmedija Zagreb, 2003.- o tome više u glavi II Europska monetarna unija – institucionalni i ekonomski aspekti.

Temeljni su gospodarski kriteriji konvergencije:

- postizanje stabilnosti cijena pomoću godišnje stope inflacije unutar 1,5% od prosjeka triju najnižih stopa inflacije zemalja članica u razdoblju od jedne godine
- dugoročne kamatne stope ne smiju prelaziti više od 2% od kamatnih stopa triju zemalja s najnižom kamatnom stopom
- javni dug ne smije biti veći od 60% BDP-a ili mora biti u fazi smanjivanja prema 60%
- zadržavanje proračunskog deficita ispod 3% BDP-a.

Osim navedenih gospodarskih kriterija, utvrđeni su i dodatni kriteriji, a tiču se procjene:

- stupnja samostalnosti središnje banke
- stupnja održivosti konvergencije
- stupnja integracije tržišta
- bilance plaćanja po tekućem računu i sl.

VII PRAVNI ZNAČAJ I SMISAO RAZLIKOVANJA NOVČANIH JEDINICA I ZNAKOVA

Novac kao tjelesna stvar u našoj svijesti stvara drugu predodžbu nego kad mislimo na neku vrijednost koju taj novac predstavlja.

Postoji novac u konkretnom i apstraktnom smislu.

Ta dva pojavna oblika novca uvjetuju da za njih vrijede različite vrste pravnih normi. Tjelesne oblike novca zovemo novčanim znakovima, a jedinice na koje glase novčanim jedinicama.

U ranijim monetarnim sistemima, novčana jedinica se uobičajeno definirala kao određena količina plemenitih metala, međutim danas je takav način definiranja novčane jedinice je napušten.

Novčanom jedinicom se mjere tržišne vrijednosti u njihovim međusobnim odnosima, a prometom se novčanih znakova prenose preko novčanih jedinica na koje glase apstraktne imovinske vrijednosti.

Konkretni novac još postoji, ali ga novcem čini isključivo u njemu utjelovljena nazivna jedinica.

Razlikovanje konkretnog novca i novčane jedinice za pravo je veoma značajno, jer konkretni novac potpada pod norme upravnog prava i reguliran je strogim upravno pravnim kognitivnim normama ovlaštenih donositelja, uglavnom monetarne vlasti kod nas konkretno Hrvatske narodne banke kao emisione ustanove.

Novac može biti objekt stvarno pravnih normi, a kao tjelesna stvar može biti predmet stvarno-pravnog zahtjeva (*rei vindicatio*), ali on onda mora biti individualno odrediv (npr. brojevima novčanica, naznačeno mjesto gdje se nalazi (npr. u točno određenom sefu).

Novčane jedinice mogu biti predmetom jedino obveznog prava, u kojem je osnovna determinanta dispozitivnost stranaka. Stranke slobodno međusobno mogu ugovoriti na koji će način biti ispunjena njihova međusobno ugovorena obveza, a oblik konkretnog novca je apsolutno nevažan kod dobrovoljnog ispunjenja.

VIII ZAKLJUČAK

Teorijsko poznavanje institucije novca i problematike koji se javljaju u toj domeni, može nam višestruko koristiti, prvenstveno kao pravnicima praktičarima pri svakodnevnom rješavanju konkretnih pitanja u raznim granama prava, prvenstveno u području obveznog, ali i imovinskog prava.

Da bi se pojedini pravni instituti mogli pravilno primijeniti u duhu pozitivnih propisa moraju se prvenstveno logički razumjeti, a ne upotrebljavati po nekom pukom automatizmu ili dogmi.

Naime, primjećuje se da u svakodnevnoj praksi susrećemo fenomen novca, služimo se njegovim funkcijama, čini bitnu sastavnicu naše svakodnevnice, ali vrlo mali broj sudionika novčanih odnosa poznaje njegovu bitnu suštinu i sve funkcije koje su mu postavljene da ih obavlja u prometu.

Za pravnu nauku i praksu najinteresantnija je funkcija novca kao sredstva plaćanja - izmirenja obveza, međutim niti druge funkcije nisu zanemarive, one su međusobno suispreatene, jedna drugu nadopunjuju i čine jedinstvenu cjelinu.